

УДК 343.322.2
DOI: 10.31733/17-03-2023-73-75

Ольга КУЛІНІЧ
доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА: ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ

Широкомасштабне вторгнення військ Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 р. призвело до значного збільшення кількості внутрішнього переміщених осіб, частина населення взагалі стали біженцями. Сьогодні за даними органів державної влади кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні становить майже 5 млн. Однак, слід відзначити про постійну динаміку, адже продовжуються бойові дії і люди змушені покинути свої домівки. Тож, тематика внутрішнього переміщення залишається, на жаль, актуальною. Важливо продовжувати дослідження різних аспектів, одним з яких термінологічна ясність та точність щодо поняття «внутрішньо переміщена особа».

Ті чи інші питання внутрішнього переміщення та забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з позицій соціології, юридичної науки, науки державного управління та інших наук досліджували І. Басова, О. Бочковий, С. Бубняк, Н. Ісаєва, О. Капінус, М. Кобець, А. Коршун, К. Крохмальова, Є. Мінакова, В. Михайловський, Л. Наливайко, О. Соколов, Є. Соловійов, О. Чепік-Трегубенко та ін. Враховуючи актуальність проблематики та відсутність в правовій науці єдиного концептуального підходу до визначення поняття «внутрішньо переміщені особи», важливим є продовжити вивчення цієї проблематики, особливо в умовах воєнного стану. Отож, пізнання поняття «внутрішньо переміщені особи» має не лише важливе доктринальне значення, а й характеризується практичністю, оскільки може бути використане для удосконалити чинного національного законодавство та розробки механізм забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Ретроспективний аналіз свідчить, що потреба у наданні допомоги особам, вимушеним переселенцями, в особливих умовах змінити місце свого постійного проживання, гостро постала у 70-х рр. ХХ ст. Це було викликано громадянськими війнами, що відбувалися на територіях Анголи, В'єтнаму, Камбоджі та Судану. До вказаного періоду міжнародній спільноті фактично була відома лише така категорія переселенців як біженці [1, с. 46]. Тому, враховуючи наведене, поняття «внутрішньо переміщені особи» є відносно новим як для Української держави, так і для інших країн світу.

Слід відзначити, що поняття «внутрішньо переміщені особи» (internally displaced persons) є єдиною загальновизнаною категорією у міжнародному праві [2-3]. Зважаючи на активні евроінтеграційні заходи в Україні, доречним у національному законодавстві та на рівні теоретичних розробок вживати саме поняття «внутрішньо переміщені особи».

Внутрішньо переміщені особи – це фактично особи, які підпадають під визначення «вимушених переселенців», але які, покинувши місце свого постійного проживання, залишаються в країні своєї громадянської належності та можуть користуватися її захистом, наголошують С. Кухтик та Ю. Деркаченко. Також слід навести позицію авторів відносно того, що визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» як у юридичній науці, так і у вітчизняному законодавстві є важливим, щонайменше з двох причин: 1) від правильності його формулювання залежить коло осіб, яким будуть надані додаткові права і забезпечені гарантії, обумовлені особливостями їх потреб та обставинами переміщення, а також покладені додаткові обов'язки, у тому числі з метою недопущення зловживання правом; 2) міжнародно-правові зобов'язання України вимагають, щоб національне законодавство щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа», відповідало міжнародним стандартам у цій сфері [4, с. 199-201]. Ефективність механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, серед іншого, потребує уточнення понятійно-категоріального апарату, враховуючи наукові доробки вчених. Тож, у цьому зв'язку слід

проаналізувати запропоновані раніше визначення цього явища.

М. Кобець вважає, що «внутрішньо переміщені особи» – особи, які мають зареєстроване місце постійного проживання, а також тих, які працювали на території конфлікту, мають нерухомість тощо [5, с. 202]; М. Конгат Хікель – особа, яка була зобов'язана переміщатись в межах своєї країни через збройний конфлікт або внутрішні заворушення [6]. М. Сірант акцентує, що властивістю «внутрішніх» мігрантів є переміщення у межах однієї держави під впливом різних чинників, які створюють небезпеку або унеможливають проживання на певній території, та які виникають у цій же країні або регіоні [7, с. 155]. Вважаємо, що таке тлумачення поняття «внутрішньо переміщені особи» має дещо розширений характер, а з метою якісно захистити права та свободи внутрішньо переміщених осіб необхідною є конкретизація.

Також на увагу заслуговує визначення запропоноване Н. Ісаєвою: внутрішньо переміщеною особою є фізична особа, яка на законних підставах перебувала на території України та покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, внаслідок впливу або загрози впливу масових збройних конфліктів, на ґрунті етнічних, расових, релігійних, політичних чи будь-яких інших розбіжностей, воєнних дій, надзвичайних ситуацій, катастроф природного чи техногенного характеру [8].

В Україні, як і у будь-якій іншій державі, існувало явище внутрішнього переміщення через обставини непереборної сили, однак поняття «внутрішньо переміщені особи» з'явилося у законодавстві саме після подій 2014 р. Тому гостро постало завдання дослідження практики інших держав у врегулюванні відповідних питань. Зважаючи на це, слід звернутися до нормативно-правових актів зарубіжних країн у врегулюванні внутрішнього переміщення.

Слід наголосити, що у Республіці Азербайджан законодавець вирішив не розділяти у різних нормативно-правових актах регулювання правового статусу біженців та вимушених переселенців. Згідно Закону Республіки Азербайджан «Про статус біженців та вимушених переселенців (людей переміщених всередині країни)» від 21 травня 1999 р. внутрішньо переміщена особа – це будь-яка особа, яка переїхала в інше місце та змушена залишити своє постійне місце проживання на території Республіки Азербайджан, у зв'язку з військовою агресією, природною чи технологічною катастрофою [9-10]. Поважаючи досвід цієї країни, все ж схильні до необхідності розмежовувати ці явище в різних правових актах (як до речі зроблено українським законодавцем).

У профільному Законі Республіки Сербія запропоновано наступне визначення поняття «переміщені особи» – це громадяни Боснії і Герцеговини, які були переміщені на територію Республіки Сербської у зв'язку з конфліктом, війною або обґрунтованим побоюванням щодо переслідування або порушення своїх прав на території Боснії та Герцеговини, і які не мають можливості повернутися до колишнього місця постійного проживання або на адресу свого колишнього місця постійного проживання [11].

Щодо українського законодавства, то нині правовий статус внутрішньо переміщених осіб врегульовано профільним Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. та низкою підзаконних нормативно-правових актів. За чинною редакцією Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [12-13].

Запропоноване формулювання відображає ключові аспекти, однак доцільно звернути увагу на наступну його частину: «...яку змусили залишити або покинути своє місце проживання...». Такий слововжиток не повністю відображає дійсність, адже, якщо говорити «змусили», то у такому випадку завжди йдеться про силові чи психологічні методи впливу – тобто, не дивлячись ні на що особа не має іншого вибору як покинути відповідну територію. Проте не завжди до людей застосовуються подібні засоби впливу, і якщо брати за приклад український досвід, то багато людей самостійно без чийогось впливу покидали тимчасово окуповані території, розуміючи, що не готові жити у відповідних умовах.

Таким чином, вимушена міграція людей пов'язана з рядом причин, що виникають як у безпосередньо внутрішньо переміщених осіб, так і у суспільстві загалом. Вимушена широкомасштабна внутрішня міграція в Україні, викликана збройною агресією, спричинила

необхідність стрімкого оновлення всіх сфер життєдіяльності суспільства, що безпосередньо матиме вплив на забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб. Проведений аналіз теоретичних напрацювань та нормативно-правових актів України і зарубіжних держав надає підстави запропонувати наступне визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» – фізична особа, яка є громадянином або на законних підставах перебувала на території України, та вимушено покинула місце свого постійного проживання у межах державних кордонів, в результаті впливу або загрози впливу масової збройної агресії, катастроф природного чи техногенного характеру.

1. Шелюк В. Соціальна міграція: етапи, функції, типи. Перспективи. 2001. № 3 (15). С. 45-50.
2. Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб та гарантії їх реалізації: теоретико-правова характеристика: дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Дніпро, 2021. 217 с.
3. Nalyvaiko L., Shepik-Tregubenko O. Ensuring the electoral rights of internally displaced persons at local elections: problems of theory and practice. Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 2018. Special Issue № 2 (92). Pp. 59-63.
4. Кухтик С. В., Деркаченко Ю. В. Імміграція та адвокація прав біженців і внутрішньо переміщених осіб: навч. посібник. Х. : Лисенко І. Б., 2019. 397 с.
5. Кобець М. П. Щодо визначення поняття «внутрішньо переміщена особа» в законодавстві України. Порівняльне-аналітичне право. 2016. № 1. С. 199-202.
6. Contat Hickel M. Protection of internally displaced persons affected by armed conflict: concept and challenges. IRRС. 2001. Vol. 83 (843).
7. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа. 2015. № 2 (98). С. 154-159.
8. Ісаєва Н. С. Соціально-економічні та культурні права і свободи внутрішньо переміщених осіб та гарантії їх реалізації: теоретико-правова характеристика: дис. ... д-ра філософії (081 – Право). Дніпро, 2021. 217 с.
9. On status of refugees and internally displaced (persons displaced within the country) persons: The law of the Republic of Azerbaijan, May 21, 1999, № 668-1Q. URL: <http://www.qmklk.gov.az/en/laws/2.html>.
10. Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 1. С. 129-136.
11. Bosnia and Herzegovina: Law on Displaced Persons, Returnees and Refugees in the Republika Srpska, April 26, 2005. URL: <http://www.refworld.org/docid/58b83ac814.html>.
12. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 1. Ст. 1.
13. Kolb A., Hrushko M., Teteriatnyk H., Shepik-Trehubenko O., Kotliar O. Peculiarities of Realization of the International Mechanism for the Protection of the Rights of Victims of Armed Conflict in the East of Ukraine. Cuestiones Políticas. 2021. Vol. 39 (71). Pp. 334-349.

УДК 342.7

DOI: 10.31733/17-03-2023-75-77

Ірина ЛУБЕНЕЦЬ

провідний науковий співробітник
лабораторії кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

На сьогоднішній день питання щодо порушення прав дітей під час війни, на превеликий жаль, досі актуальне та потребує розв'язання. Діти як найуразливіша частина населення, в умовах війни потерпають від порушення прав в більшій мірі, тому потребують особливого захисту. Основними міжнародно-правовими актами, що виступають правовим підґрунтям для захисту дітей під час збройного конфлікту є: Конвенція ООН про права дитини (1989),